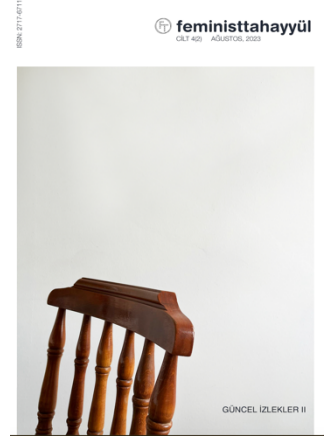

Yaş Ayrımcılığının Özen Etiği Üzerinden Okunması: Yaşlı Bir
Köpeğe Yeni Numaralar Öğretmek.

Nihan Kılıç

Feminist Tahayyül, 4(2): 288-320.
(Araştırma Makalesi)

<https://doi.org/10.507193/FeminTa.2023.288>

Yaş Ayrımcılığının Özen Etiği Üzerinden Okunması: Yaşlı Bir Köpeğe Yeni Numaralar Öğretmek

Nihan Kılıç¹

Öz

Yaş ayrımcılığına günümüzde sadece yaşlıların maruz kaldığı varsayılır fakat genç yetişkinler de bu ayrımcılıktan etkilenir. Kadınlar ise eşitsiz toplumsal konumları nedeniyle yaş ayrımcılığından eğitim, iş hayatı ve sosyal ilişkilerini kapsayan çeşitli alanlarda misliyle etkilenmektedir. Bu araştırmanın amacı ise yaşçılığı yaşlı bakımı bağlamından çıkarıp cinsiyetçi ve tahakkümcü niteliğinden ötürü kadın çalışmaları ve haklar temelinde ele almaktır. Çalışma yaş ayrımcılığının hukuktaki yansımalarını etik değer ve ilkeler üzerinden değerlendirecek; bunun için Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na (TİHEK) taşınmış, yaş ayrımcılıklarına örnek oluşturabilecek iki ilgili başvuru incelenecektir. Kurumsal ve toplumsal ilişkilerde kadınlara uygulanan yaş ayrımcılığına özen etiği açısından bakmak hem yaş ayrımcılığı bağlamında kadın çalışmalarına hem de hukuk ve etik araştırmalarına katkı sağlayacaktır. Araştırma son olarak, kazanılacak bir feminist etik bakış sayesinde ortaya çıkabilecek yaş algısının hukuka yansması imkânına dair öneriler sunacaktır.

Anahtar kelimeler: Yaş ayrımcılığı, eğitimde yaş ayrımcılığı, çalışma hayatında yaş ayrımcılığı, insan hakları, feminist özen etiği.

¹ Ankara Üniversitesi, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, nihanuma@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5542-2655
Makale geliş tarihi: 8 Haziran 2023
Makale kabul tarihi: 12 Ağustos 2023

Reading Age Discrimination Through Care Ethics: Teaching an Old Dog New Tricks

Abstract

Age discrimination is not only a matter that affects the elderly today; young adults are also exposed to this prevalent concern. Women, in particular, are disproportionately affected by age discrimination because of their unequal social position in various fields, such as education and work life. Ageism has been widely discussed in sociology and gerontology as a women's issue; yet the aim of this research is to detach it from elderly care and address this gendered and power-related issue based on women's studies and rights. Although legal sanctions aimed at protecting women's access to public and social services regarding ageing have improved in the last thirty years, these are not well designed to respond to the ethical side of the issue especially based on rights in social and close relationships. In this study two related cases that were brought to Human Rights and Equality Institution of Turkey (*HREIT*) will be analyzed to evaluate the reflections of age discrimination in institutional and social relationships through ethical principles. Therefore, looking at age discrimination against women from the perspective of “*Care ethics*” will both contribute to women's studies in the context of age discrimination, legal research and ethics. Finally, this study will offer, through a feminist ethical perspective, suggestions on the possibilities of a new perception of age to be reflected in law.

Keywords: Age discrimination, age discrimination in education, age discrimination at work, human rights, feminist care ethics.

Giriş

Genç ya da orta yaşlı bir adam şapkasını nereye koyduğunu unutursa bu hiç sorun olmaz; ancak aynı dikkatsizliği daha yaşlı biri yaparsa, insanlar: ‘*Yazık, akli gitmeye başladı*’ derler (Samuel Johnson, akt. Palmore, 1999: 1).

“Yaşlı bir köpeğe yeni numaralar öğretmezsiniz”² denir çünkü “ağaç yaşken eğilir”. “Öğrenme ileriye doğru; unutma geriye dönüktür.” Göstergeler dünyasında yaşlanmanın yönü geriye ve aşağı doğru bir harekettir. Negatif yönlü bu gelişim, “gelişim” kelimesine karşıt rakamların artmasına tezat şekilde bir azalıştır; bir değer kaybı olarak görülür. Bu görüşe göre yaşlı köpeğin idraki de azalmıştır mecali de. “Bu ihtiyar tökezlediğinde, yürüyüşü endişe yaratır; oysa yeni yeni yürümeye başlayan küçük bir çocuğun ayağı takıldığında; herkes alkışlar” (Gulette, 2015: 22). Unutmaya ise “bunamak” suçlamasıyla yaş ilerledikçe gülünür zira “kurt kocayınca köpeklere maskara olur”.

“Şapkasını unutan ihtiyar” örneğinde görülebileceği gibi yaşlılık başkalarının zihninde, hakikatte yaşandığından daha yoğun ve hızlı ilerleyen, genellenmiş bir süreçtir. Fark etmeden maruz kaldığımız, dile ve kültüre çepeçevre işleyen, kişilere ilerleyen yaşları dolayısıyla uygulanan bu negatif tutum yaş ayrımcılığıdır (Bytheway, 1995; Gannon, 1999; Palmore, 1999). Yaşam süresinin artmasıyla birlikte, son elli yıldır tartışılan yaş ayrımcılığı mevcut tahakküm ve ayrımcılık biçimleriyle iç içe geçmiştir. Günümüz dünyasında yoğun görsel, veri bombardımanı ve sanal veri akışı nedeniyle standartları oldukça yükseltilmiş olan güzellik kodları da ayrımcılıkta önemli bir rol oynamaktadır. Marx’ın endüstriyel toplumun bir “meta fetişi” yaşayacağı (1990) öngörüsünü hatırlatır şekilde, gençlik sevdası veya genç fetişi olarak

² “*You can’t teach an old dog new tricks*”: Batı’daki yaş kültürünü yansıtan İngilizce bir deyim.

adlandırabileceğimiz bu gençliği metalaştırma eğilimi de ayrımcılığı giderek tetikleyen ve onun etkisini artıran bir sorun haline gelmiştir.

Ayrımcılık yaştan mevzu olduğu her yerdedir. Günlük iletişimimizdeki küçük sohbetlerde dahi öncül tanışma bilgisi olarak aldığı sıralamayla kendini gösterir. “Yaşını hiç göstermeme”nin içinde, doğum günü kutlama söylemlerinde, girilmek istenmeyen ya da söylemekten kaçınılan yaşlar gerçeğindedir. Yeni bir yaşa girerken “anlamlandırılmayan sıkıntı”nın³ tam da kendisindedir. Çünkü “her şeyin bir yaşı vardır” ve dönüm noktalarına varmak için çabuk çabuk hareket etmek gerekir. Olağan bir günde medyada geniş yer kaplayan ayrımcılığa rastlayabiliriz. Şampuan reklamlarında sadece 25 yaş civarında kadınlara yer verilmesinden haberlerde yaş farklı ilişki yaşayan ünlülerin parantez içinde işaret edilen yaşlarına, magazindeki öncesi sonrası resimleriyle yaşlandıkları ima edilen aktörlerin yaşlarıyla tanımlanmalarına, üremesine şaşırmanın beklendiği görece geç yaşta doğum yapan kadınların “mucize” haberlerine kadar incelikle işlenmektedir. Ayrımcılık vatandaşlık işlemlerindeki yaş beyanından hak tanınmayan sınav ve burslara ve Covid-19 pandemisinde belli yaş aralığındakilerin eve hapsedilmesine kadar geniş bir ölçekte her yanımıza nüfuz etmiş durumdadır.

Pulitzer ödüllü ünlü psikiyatrist Robert Neil Butler ayrımcılığı ilk kez 1969 yılında “Başka bir yobazlık biçimi” şeklinde tanımlamıştır (1969: 243). “Görmezden geldiğini vurguladığı yaşçılığın 20-30 yıla kadar büyük bir sorun olarak ırkçılıkla yer değiştirebileceği” kaygısını dile getirir (a.g.m.: 246). Paltmore ise “En zalim reddediş ve en yeni ayrımcılık türü” dediği yaş ayrımcılığını, ırkçılıktan ve cinsiyetçilikten sonra gelen ve en az onlar kadar yıkıcı bir eşitsizlik olarak nitelendirmiştir (1999: x). Butler (1969) başlangıçta yaşçılık ve yaş ayrımcılığını ayırmadan aynı anlama gelecek şekilde kullanmıştır. Bu kavramları “bir yaş grubunun başka bir yaş grubuna gösterdiği ayrımcılık” şeklinde tanımlamış ve yaşlıların da bazen gençlere ayrımcılık yaptığına dikkat çekmiştir (a.g.m.: 243). Ontario İnsan Hakları

³ Betty Friedan’ın *Kadınların Gizemi* (1983 [1963]) adlı eserinde tanımladığı “adı konmamış sorun” ifadesine gönderme yapılmaktadır.

Komisyonu (OHRC) ise bu kavramları ayrı ayrı tanımlar: Yaşçılık herkesin genç olduğu varsayımına dayanarak inşa edilmeye çalışılan toplum politikası sebebiyle yaşlılar hakkında sosyal olarak inşa edilmiş düşünme biçimleri, olumsuz tutum ve klişelere dayanan eğilimlere gönderme yaparken yaş ayrımcılığı bu algının sonucu olarak gelişen tavır ve pratiklere işaret eder. Yaş ayrımcılığı yaşçılığın hem sebebi hem sonucu olarak doğar, kurumlar aracılığıyla hizmet ve olanakların tasarlanması ve uygulanmasıyla sistematik şekilde işler (OHRC, 2021). Bu çalışma bağlamında değinilecek yaş ayrımcılığı literatüründe başlıca kavramsallaştırılan sorunlar ise yaşın cinsiyetçi bir toplumsal inşa oluşu, kronolojik ve toplumsal yaş ayrımı, fiziksel becerinin aşırı vurgulanması (*ableism*), biyolojik determinizm, erken yaşlardan itibaren dile ve kültüre yerleşmiş yaşlılık imgeleridir (Butler, 1969; Bytheway, 1995; Woodward, 1991).

Birleşmiş Milletler *DESA 2019 Yaşlanan Dünya Nüfusu* raporuna göre 2019'da küresel olarak her 100 kadına, 65 yaş ve üstü 81 erkek, 80 yaş ve üstü 63 erkek düşmektedir. Bu oranın 2050'ye kadar her 100 kadına 65 yaş üstünde 85 erkek ve 80 yaş ve üstünde 71 erkek düşmek üzere artacağı öngörülmektedir (UN, 2019; UNFPA, 2020). Türkiye'de de benzer bir eğilim söz konusudur. TÜİK 2021 verilerine göre nüfusun yüzde 44,2'sini erkekler, yüzde 55,8'ini ise kadınlar oluşturmaktadır (2021). Yaşlanmakta olan kadın oranının erkeklere kıyasla daha yüksek seyretmesi yaşlanma durumunun cinsiyetlendirilmiş olduğu iddiasını desteklemektedir (Palmore, 1999; Tufan, 2003). Dolayısıyla bazı kadınların iş gücünden dışlanma ve muhtemel erken eş kaybı yüzünden çeşitli dezavantajları içeren uzun bir yaşlılık süreci geçirecek olma ihtimalleri öngörülebilir. Palmore (1999) kadınların cinsiyetçiliğin ilk hedefi olmaları bakımından yaşçılığa daha açık hale gelmelerine çifte-tehlike (*double-jeopardy*) demektedir.

Yaşçılık gibi daha erken yaştakilere yönelik yaş ayrımcılığı da farklı cinsiyetlerden kişiyi etkileyen bir tahakküm biçimi olmakla birlikte, toplumdaki eşitsiz konumları sebebiyle çoğunlukla kadınları hedef almaktadır. Girişteki alıntıda “unutkan” etiketinin sıklıkla atfedildiği “yaşlı erkek” imgesinin gösterdiği gibi erkeğe yöneltilen yaşçılık genellikle hafıza sorunlarının da işareti olduğu fiziksel gerileme ve hastalıklar bağlamında seyreder (Palmore,

1999). Kadınlar yapılan yaş ayrımcılığı ise her yaşta çeşitlenmektedir. Ayrımcılık eğitim ve iş hayatının yanı sıra üreme ya da arkadaşlık ilişkileri gibi sosyal ilişkileri içeren alanlarda da yoğun ve olumsuz bir vurguya sahiptir (Bytheway, 1995; Woodward, 1991).

Ayrımcılıkla mücadele için hizmetlere ulaşım bağlamında hukuki önlemler alınsa da günlük hayatta bilhassa toplumsal arenada sıklıkla maruz kalınan yaş ayrımcılığı pek tanınmamaktadır. Kamudaki eşitsiz konumlarının, örneğin yaşa bağlı burs kısıtları veya kız çocuklarının okula gönderilmelerindeki engeller sebebiyle eğitime geç kalmaları olasılığının yanı sıra toplumsal yaşamdaki cinsiyet eşitsizlikleri, söylemdeki “kadın ve genç” eşleniği ya da “genç kızlık” övgüsü gibi inşalar özellikle toplumsal ilişkiler ve iletişim alanlarında kadınlara yönelik yaş ayrımcılığı yükünü arttırmaktadır. “Her şeyin bir yaşı var” ve/ya “neden hala okuyorsun gidip çocuk yapsana” diyen toplumsal çevrenin tavrı, özel alan meselesi gibi addedilse de bu söylemler kamusal alanda varlık göstermeyi engelleyen caydırıcılardır. Oysa bu araştırmanın da hareket ettiği noktaya göre “özel olan politiktir” (Hanisch, 1969). Sarıipek, “sosyal korumaya maliyet penceresinden bakan” neoliberal sosyal politikaların hak temelli değil de “yardım” ya da “hizmet” anlayışıyla yapılmasını eleştirir (2017: 92). Wright (2022) ise Sarıipek’in bu çözümlemesini yaşçılık hususunda ele alarak, yaşlılara yönelik uygulama ve politikaların da yardım ya da hizmet anlayışıyla sağlanamadığını hak temelli olmaları gerektiğini vurgular. Bu bağlamda yaş ayrımcılığı hem *hizmetlere erişim* konusunda hem de ilişkilere getirdiği sınırlamalarla *hak temelli* akut fakat örtük bir sorundur.

Ayrımcılıkların halihazırda dezavantajlı pozisyonda olan alt grupların tahakkümünü derinleştirdiğini, yaş ayrımcılığının da ırkçılığı ve sınıf ayrımını körüklediğini ileri süren Butler (1969) gibi örtük ayrımcılıkları ortaya çıkartarak toplumsal değişiklik yaratmak amacındaki duruş noktası teorisi de söz konusu değişime, “epistemik failler olarak itibarsızlaştırılan” (Wylie, 2023) dezavantajlı grupların öznel hikâyelerine kulak vererek ulaşılabileceği düşüncesiyle bu açılıma katılmaktadır. Bireyleri ataerkil iktidar ilişkilerinin dışlayıcı tutum ve uygulamalarına maruz bırakan yaş ayrımcılığı eşitsiz konumları dolayısıyla daha özelde gibi görünen bir kadın meselesi olması (Palmore, 1999; Tufan, 2003) sebebiyle feminist bir

kavramsallaştırmayı gerektirmektedir. Görünmeyen bir *hak* ve *eşitlik* meselesi olarak kadınların uğradığı adaletsizlikleri derinleştiren *yaş ayrımcılığı* aynı zamanda etik bir sorundur. Dolayısıyla bu çalışma feminist duruş noktası (*standpoint*) ile feminist özen etiği (*care ethics*) yaklaşımlarından hareket edecektir. Hem farklı deneyim ve iktidar ilişkilerini hesaba katıp bütüncül olmayan parçalı bir kimlik ve deneyim kategorisi inşa ederek gerçeği keşfetme peşindeki feminist duruş noktası teori ve metodu (Mies, 1996; Ramazanoğlu ve Holland, 2002) hem de ilişkilerin düzenlenmesinde ötekinin ihtiyacını, ilişkiselliği ve etik değerleri merkeze koyan özen etiği (Gilligan, 1982) bu çalışmayı şekillendirir. İki yaklaşım tek bir durumun önemini ve kadınların durduğu yerin analiz değerini önceliklendirmeleri bakımından birbirleriyle uyumlu bir biçimde deneyimlerin öne çıkarılmasını savunmaktadır. Bu nedenle özerk birer anlatı olarak yaklaşılabilecek ve farklı deneyimleri yansıtabilecekleri için yaş ayrımcılığının hukuki görünümüne bakmak bu makalenin hedefidir.

Yaş Ayrımcılığı ve Hukuk

Yaşa dair kanunla verilen haklara baktığımızda öncelikle Anayasa'nın 10. Maddesi uyarınca “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir” (Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 Md.) ifadesiyle karşılaşırız. Ek olarak 4857 sayılı İş kanununun 5. Maddesi ayrımcılığı düzenler. “İspat edildiğinde” cinsiyetçi, ırkçı ve benzeri her türlü ayrımcılık tazminat gerektiren bir eylemdir. Örneğin tarafın devlet kurumu olduğu, yaş sebebiyle burs verilmemesini içeren idari bir davada eşit işleme aykırılık üzerinden idari ceza ve uyarı verilebilir. Bu noktada pozitif hukuktaki icra edilme şekliyle “ispat etme” kriteri, yaş ayrımcılığı hususiyetle özel alanlarda cereyan ettiğinde mümkün olmadığı için özen etiği perspektifinden ele alınmalıdır. Çünkü eril pozitivist hukuk açısından toplumsal ilişkilerdeki yaş ayrımcılığı, meta öznellik anlatılarının bir yansıması olan hukukta görecelik yoktur (Hart, 2012) kaidesi sebebiyle, özel alan meselesi olarak addedilmektedir.

6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanununun kurumun amacı başlıklı 1. maddesinde “ayrımcılığın önlenmesi” ilkesi belirtilmektedir (CEİD, 2020: 80). Kanunun 3. maddesinde yaşla ilgili olarak: “Herkes, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada eşittir. Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır” ibaresi yer almaktadır (a.g.e).

Hem kamusal hem gerçek ilişkilerle ilgilenen özen etiği bağlamında şahsi ilişkilerdeki ayrımcılığın her yaştan kişiye uygulandığını ispatlamak daha zorlayıcıdır. CEİD 2020 Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Göstergeleri raporuna göre TBMM Kadın-Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu (KEFEK) ve Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) konuyla ilgili ve daha pek çok kadın erkek eşitsizliği alanında çalışmalar yapmaktadır. Ancak henüz kurumların bu görevlerini ne kadar yerine getirdikleriyle ilgili veri yoktur (CEİD, 2020). Yukarıda değinildiği gibi Türkiye’de yaşlılıkla ilgili sorunların hak temelli değil de hizmet temelli görülmesi eleştirilmektedir (Wright, 2022). Yaş ayrımcılığı temel bir insan hakları meselesidir. Kişilerin çeşitli kamusal hak ve hizmetlerden yararlanmalarının sağlanması yanında, diğer ilişkilerindeki hakları ve itibarları da adalete içkindir.

Bu çerçevede makalenin temel argümanı yaş ayrımcılığının tek başına hizmetlerin dağılımını içerecek şekilde yaşlıları ilgilendiren bir eşitsizlik sorunu ve sadece özel alan dinamiği gibi vurgulanmasına rağmen haklar temelinde de tartışılması gereken cinsiyetlendirilmiş ve politik bir mesele olduğudur. Kamusal ve özel alandaki yaş ayrımcılığına ilişkin yorum ve kararların değerlendirilmesindeki eksiklikleri tartışıp ayrımcılığın etik bir var oluş meselesi ve hak iddiası olarak ele alınması gereğini öne sürerek pozitif hukukun göremediği adaletsizliğe özen etiği ile bakmayı amaçlaması sebebiyle bu çalışma farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Hukukta kamusal ve sosyal düzeylerde yaş ayrımcılığının geldiği noktayı görmek, yaş ayrımcılığı nedeniyle doğan mağduriyette özen etiği ihlallerinin rolünün ne olduğu ve uygulamaların nasıl iyileştirilebileceği sorularına cevap aramak için yasal şikâyetlere bakmak yol gösterici olacaktır.

İdari ve adli yargıdaki yaşa ilişkin başvuruları değerlendirdiğimizde bu konuda çok fazla başvuru olmadığı için AİHM ve TİHEK gibi kurum kararlarında “yaş ayrımcılığı” ismiyle geçen başvuru bulmak daha olasıdır. Ancak Yargıtay’a taşınmış ve konusunda yaş ayrımcılığı geçmeyen, sadece ayrımcılık kategorisi altında görülmüş yaşa ilişkin davalar da olabileceği için davaların genel kapsamına ve seyrine dair bir genellemeden kaçınmak gerekir. Bu çalışmada yaş ayrımcılığının genel hukuki görünümüne dair bir resim betimlemek değil, özen etiğinin seçili kararlara yansımaları değerlendirmek amacındayım. Bu nedenle bu araştırmada başvuruları seçerken yaş ayrımcılığı ile ilgili şikâyetleri taranmıştır; hedeflenen yaş grubuna uygun, kamusal ve özel alanlardaki yaş, cinsiyet ve tahakküm ilişkilerini açığa çıkartabilecek ancak üç karar bulunmuştur. AİHM’e taşınan yaş temelinde ayrımcılık yasağının ihlali başlıklı karar⁴ üreme ve cinsellik (EHRC, 2017: 8, TİHEK 2022a), TİHEK kararları ise eğitim (2022a) ve iş hayatı (2022b) kategorileri altındaydı. Çalışmanın sınırlılıkları bakımından ve Türkiye bağlamını takip etmek için eğitim ve iş hayatını konu eden iki TİHEK kararını esas aldım. Bu kararları değerlendirmeden önce yaklaşımı netleştirebilmek için feminist özen etiği kavramsallaştırmasına değineceğim.

⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne götürülmüş Başvuru Numarası: 17484/15, Karar Tarihi: 25/10/2017 olan bu karar Portekiz’denir (EHCR, 2017: 8). Başvuran (Carvalho Pinto de Sousa Morais) geçirdiği jinekolojik bir rahatsızlık (bartholin bezi iltihaplanması) sonrasında ameliyat olmuş fakat ameliyattan sonra idrar kaçırma, oturup kalkarken ağrı, vajinal his kaybı ve cinsel ilişkide zorluk yaşamıştır. Lizbon devlet hastanesine tıbbi ihmalden maddi manevi tazminat davası açmıştır. Mahkeme 80.000 Euro değerinde tazminat ödenmesin karar vermiş fakat Temyiz mahkemesi açıkça cinsiyetçi ve yaşçı bir tavırla başvuranın ameliyat sırasında “zaten 50 yaşında olduğu, cinselliğin gençlik yıllarındaki kadar önemli olmadığı ve çocuklarının yetişkin olduğu” gerekçeleriyle sadece kocasına bakması gerekebileceğini belirttikçe tazminat miktarını düşürmüştür. AİHM bu gerekçenin ayrımcı olduğuna karar vermiştir (ECHR 2017; HUDOC, 2017; TİHEK, 2022a; Bayram, 2017). Bu kararda hipokrasinin şöyle teşhir edildiğini görüyoruz: “2008 ve 2014 yıllarında yine malpraktisten etkilenen 55 ve 59 yaşında iki erkek başvurucuya ait davalarda Portekiz temyiz mahkemesi, erkeklerin malpraktis nedeni ile artık cinsel ilişki kuramaması, ‘özgüvenlerini etkileyici’, ‘şok edici etki yaratan’, ‘kuvvetli zihinsel şok’ nedenleri ile hayli yüksek miktarda (224 bin ve 100 bin Euro) tazminat kararı vermiştir. Yukarıdaki davanın aksine bu davalarda, malpraktis sonucu cinsellikleri olumsuz yönde etkilenen erkeklerin yaşı, çocukları olup olmadığı gibi sorgulamaların yapılmadığı görülmektedir (Bayram, 2017).”

Feminist Özen Etiği ve Etik Görme İlkeleri

Bir etik ilişkide bir davranış saçaklı bir düğümden çıkan bir ipucudur. Diğer iplerden hangisinin bu ucun devamı olduğunu anlamak için düğüme sabırsızlanmadan bakan gözler, becerikli parmaklar gerekli: ayrıntılardaki farkları gören gözler ve en sıkı düğümü hafifçe gevşetmeye çalışan parmaklar... (Kuçuradi, 2015: 85).

Erkek egemen hukukun toplumsal cinsiyete kör olması nedeniyle çözüm üretmediği, kadınların özel alanda hasır altı edilen sorunlarına cevap vermek için geliştirilen feminist özen etiği hukukun öznesi olarak kadına odaklanır (Gilligan, 1982). Özen etiğindeki birey tanımı, soyut ahlak kurallarının ve faydacı etik teorilerin şekillendirdiği pozitif hukuktaki “liberal, rasyonel özgürlükçü birey”den, yani tek başına ayakta durması yüceltilen birey imgesinden farklıdır. Kadınların faaliyet ve algılarının da müdahil edildiği etik birey, atomist değil, *partiküleristtir* (Blum, 1994) ve en önemlisi ilişkiseldir.

Gilligan, Held, Noddings gibi düşünürler özen etiğine dahil konuların çeşitlenmesinde ve kadınların ahlakının bu kapsama alınmasında önemli katkılar sağlamıştır. Gilligan (1982) psikoloji disiplindeki çalışmaların erkekler üzerinden kuramsallaştırılmasına getirdiği eleştirilerle kadın erkek ahlakı arasındaki farka ve kadının soyut değil bağlamsal düşünebilmesine yaptığı vurguyla, Held (2006) duygulara değer verilmesi vurgusu ve ilişkisellik kavramını derinleştirilmesiyle, Noddings (2002) ise kadının tecrübeleri ve özen etiği arasında kurduğu ilişkiyle, tarafsızlık yorumu ve ilişkiselliğe katkılarıyla önemli teorik açılım ve kazanımlara imza atmıştır.

Özen etiğindeki ilişkiyel birey kendi faydasını düşünen bir birey değildir. Held (2006) ilişkiselliği tanımlamak için anne ve çocuk ilişkisini örnek verir. Bakım veren annenin çocuğunun veya başka bir kişinin ihtiyaçlarını şefkat, duygusallık ve incelikle karşılaması (en azından bazı anneler için ihtimal dahilinde olması) özen etiğindeki birey kavramının temel

dayanağıdır. Burada bakım veren kişi toplumsal normlardan bağımsız olarak anlayış ve uzlaşma gibi özellik ve eylemleri haiz bir eyleyen olarak ele alınmalıdır. Zira Held'e (2006) göre ihtiyacı karşılamaya yönelik özen hizmeti ilişkisel bir uygulamadır; eylemle doğan bir faaliyet ve değerdir. Birey olarak erkeğin merkeze alındığı genel etikte kadın bakış açısı bakım konusunda da eksiktir. Bağımsız birey idealini yücelten evrensel etik teorilerin göz ardı ettiği üzere insanlar ilişkisel varlıklar olarak birbirlerine bağımlıdırlar. Özen etiği söz konusu bağımlılıktan doğan ihtiyaçların karşılanmasındaki ahlaki sorumluluğun altını çizer (Held, 2006). Özgür birey illüzyonu bireylerin, çocuk, genç, yaşlı, engelli ya da hastayken bağımlılık durumunda olduğunu görmemizi engeller (*a.g.e.*).

Yine genel etikle karşılaştırdığımızda, egemen ahlak kuramları kamu hayatını ahlak ile ilişkili olarak görürken aile ve arkadaşlığın olduğu özel alanların ahlaki önemini ve anlamını kaçırmışlardır. Pozitif hukukta soyutlukla itham olunmasına karşın olan ve bağlamsal olan aile ile arkadaşlık ilişkilerinde kişiler arasında bağlantı ve bağlar vardır (Held, 2006; Kuçuradi, 2015). Dolayısıyla aile ve arkadaşlığın dahil olduğu özel alanda da kamusal alandaki kadar hukuka konu olabilecek yaş ayrımları yaşanmaktadır.

Özen etiği ile adalet arasındaki farkları vurgulamak da önemlidir. Ahlak, belli bir dönemde geçerli olan değer yargılarıdır. Değer ise kişinin değeridir, diğer insanlardan bağımsız olarak bireyi tek başına diğerlerinden ayırt etmeyi gerektirir (Kuçuradi, 2003). Erkek merkezli genel ve evrensel hukuk teorileri soyut ahlak yasalarına dayalı olarak işler. Etik ise görmekle ilgilidir ve ahlakın ardındakini de görmeyi içerir. Etik sadece adil anlamına gelmez. Bir şey adil olabilir, ancak etik olmayabilir, fakat etikse adildir de (Kuçuradi, 2015; Uygur, 2013). Hukuk eşitlik, adalet ve tarafsız yargılamayı öncelikli hale getirirken etik kavramında önemli olan ihtiyaçlar ve ilgi göstermedir. Bu nedenle herkesi kapsayan yaş sınırları gibi sınırlar, adil uygulamalarda etik boşluklar yaratabilir.

Held'e (2006) göre ideal bir ahlak teorisi kamusal alanda da özel alanda da bu iki etik teorisinin özelliklerini içermelidir. Hukuk alanında hakların temini önceliklendirilmeli ancak

özen etiğinin ilkeleri de es geçilmemeli, aile ve arkadaşlık gibi yakın ilişki alanlarında öncelik özen etiğine tanınmalı ama temel adalet ilkelerinin işe koşulması ihmal edilmemelidir). Adalet etiği gerçek ya da tüzel kişiler arasındaki çatışmalarda rekabetin kontrolü, dengesi, kişisel çıkarların gözetilmesini önceliklendirirken özen etiği ise daha baştan, ilkesel bir şekilde, kişileri birbirine rakip olarak görmez; dolayısıyla bireylerin hak ve çıkarları yarıştırmaz. Tarafların hak ve çıkarları birbirleriyle iç içe geçmiştir (Held, 2006).

Bu noktada yaş ayrımcılığındaki adaletsiz uygulamalara özen etiğiyle yaklaşırken, görmek için değerler bilgisini de haiz olmamız gerekmektedir. Zira “hukukta adaletsizliği görmek nasıl mümkündür sorusu etik bir sorudur” (Uygur, 2013: 13). Bu çalışmanın da örnek alacağı şekilde, Gülriz Uygur’un (*a.g.e.*) *Hukukta Adaletsizliği Görmek* kitabında belirtilen etik ilkeler şöyle sıralanmıştır: ilgilenmek (ilgilenen kişi özellikleri, özerklik, tarafsızlık) ve farkındalık (aklı başındalık, açık fikirlilik ve tek olayın etik özelliğini görmek).

İonna Kuçuradi (2003) değer ve değerler arasında ayrım yapar. “Değer derken bir şeyin değerine ve değerler derken de var olan imkânlarla gönderme yapmaktadır” (Uygur, 2013: 36). “Cins olarak insanın değeri, diğer insanlarla ilgisi bakımından özeldir; girdiği ilişkilerde sahip olduğu haklar yani varlıktaki özel yeridir” (*a.g.e.*: 37). Kişi değeri, kişinin bir sayıdan fazlası olması, diğer kişilerle eşitliği, araç olarak kullanılmaması gereğidir. Değerler ise cins olarak insanın bütün başarılarıdır. Bilgi, bilimler, sanat, felsefe, teknik moraller, kültürlerdir. “Bir kişinin değeri ise onun diğer kişilere göre tek oluşu, yapı bütünlüğü ve bunlardan dolayı diğer kişilerden farklı imkân ve yaşantıları gerçekleştirmesidir” (Kuçuradi, 2003:41). “Bir kişinin değerleri hayatında ön plana koyduğu yapıp ettiklerinde, eylemlerindedir ve diğer değerlerle birlikte hayatında önemli rol oynayan kişi değerleridir” (Uygur, 2013:37).

Görmek başkaları için değerli olanı ve onların değerlerini yetiştirildikleri şartlar içinde değerlendirip anlamaktır. Doğru analiz edebilmek için ilgilenmek gerekir. İlgilenmek ve farkında olmanın anahtarları da “aklı başındalık”, “açık fikirlilik” ve olayları kendi tekliğinde değerlendirebilme yetisi “tek durumun etik özelliği”ni görmektir. İlgilenmek kavramı esasen

özen gösterme eylemine içkindir. Dertlenerek ilgilenmek özen göstermek anlamına gelmektedir: Nötr değil, adil görmek demektir (Uygur, 2013) ve bunun için insanları, onların hikâyelerini dinlemek elzemdır. “İlgilenen kişi”nin önemi ise liberalizmdeki özerk yani kendinden mesul bireyden farklı olarak ilişkisel oluşudur. Bu kişi ilgilendiği bireyi merkeze alıp onu bütünüyle görmeye çalışmalıdır. Görmek bir kişinin yüzünü görmektir; onu parça parça değil de tamamıyla görmektir. Kişinin başkasının yüzünü görmesi kendi yüzünü görmesiyle de ilişkilidir (*a.g.e.*: 45; Kuçuradi, 2003). Görmeye içkin araçlardan bir diğeri tarafsızlıktır. Tarafsızlık çıkarsızlık demektir. İlgilenmeyi kendi çıkarlarımızı gözetmeden yalnızca diğerrinin iyiliği için ve onun özerkliğini tanıyarak gerçekleştirmektir. Aristoteles’in “phronesis” dediği kavram, akıllı başındalık kişinin kendisi için ve başkaları için neyin doğru olduğunu görmesidir (Uygur, 2013). Açık fikirli olmak kendi dogmalarımıza, hatalarımıza karşı da açık olmaktır. Aynı zamanda başkalarını iyice dinlemeyi karşılamaktadır (Cohen, 2009; Uygur, 2013). Oysa yaş rakamıyla ilk anda akılda oluşan çağrışım, norm ve atıflar, diğerr unsurların önünü kapatarak bireyleri duyup ihtiyaçlarını anlamamızı ve tek durumun etik özelliğini görmemizi engellemektedir. İnsan durumun bilmediği kısmını kendinden yola çıkarak, türeterek (Uygur, 2013) okuma eğilimindedir. Aşağıda yer verilecek TİHEK’e götürülmüş iki yaş ayrımcılığı başvurusu etik değerlerin nasıl ihmal edildiğini ve hukuka nasıl daha iyi entegre edilebileceklerini söz konusu ilkeler ışığında tartışmaya elverişlidir.

Kurumsal ve Toplumsal Hayatta Yaş Ayrımcılığına İlişkin TİHEK Kararları

Değerlendirilecek şikâyetler adli yargıya taşınmış davalar değil TİHEK kararlarıdır. Bu sebeple, şikâyetlerden I. başvuru ve II. başvuru olarak bahsedilmiştir. Kuçuradi (2015) etik ilişkisinin iki türü olduğunu ortaya koyar: Biri kişiler arası, diğeri grup üyesi olarak kurulan, bireyler arası ilişkidir. Burada I. başvuruda gerçek kişi ve tüzel kişi ilişkisi olduğunu düşünürsek hâkim önüne çıkan kişiyle yasa koyucunun ilişkisi ikinci türden, gerçek kişiden bağımsız olan ancak insandan bağımsız olmayan ilişkidir (Uygur, 2013). Held (2006) yalnızca bireysel, yakın, aile ilişkilerinden oluşan özel alanda değil; kamusal alanda da özen etiğinden faydalanılması gerektiğini belirtir. II. başvuru iş yerinde geçmekle birlikte, meslektaşlar arası

uyuşmazlıkları kapsadığından her iki tür ilişkiyi de içermektedir. Kurumsal ve kişisel düzeyde yaş ayrımcılığının görünümüne dair farkları ortaya koyabilecek bu başvurular üzerinden, hakkında şikâyet oluşturulan yönetmeliklerin yanı sıra idari yaş uygulamalarını ve tarafların tavır ve karar vericilerin yaş uygulamalarına dair kabullerini de içeren hukuki sistemleri ortaya koyacak süreçler incelenecektir.

TİHEK kamusal alanda cereyan eden bu başvuruların ilkinde ayrımcılık olduğu, ikincisinde ise olmadığı kararı vermiştir. Başvuru süreçlerindeki yaş ayrımcılıkları, özen etiği açılımlarıyla etik değer ve ilkeler başlıkları altında incelenecektir. Gayem davaların adil olup olmadığını değerlendirmeye kalkışmak, soyut hukuk yasa ve kararlarının tümünden yanlış ve adaletsiz olduğunu iddia etmek değil; başvuruların etik özelliğine işaret edip bazı karar, itiraz ve tarafların bakış açılarındaki etik ihlalleri işaret etmektir.

I. BAŞVURU: Eğitim Bağlamında Yaş Ayrımcılığı Şikâyet Başvurusu (Yaşa Bağlı Burs Reddi)

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'na taşınmış, başvuru numarası: 2021/1121 ve karar tarihi: 05/08/2022 olan başvuruya göre 35 yaşındaki öğrenci H.Ö. Gençlik ve Spor Bakanlığı'na “2020 yılı doktora öğrenim kredisi” başvurusu yapıyor. Yaptığı başvuru önce kabul edilen, hatta E-devlet'te kredisi onaylanan öğrenci aldığı kredinin hesabına yatmasını bekliyorken Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü H.Ö.'ye “sistemdeki bir hata” sebebiyle başvurusunun yanlışlıkla kabul edildiğini, aslında 35 yaşını doldurmuş olması sebebiyle yaş sınırına takıldığı için krediye hak kazanamadığını bildiriyor. Ayrıca kendisine “kılavuzda yaş sınırının zaten bulunduğu, yönetmelik çalışmasının devam ettiği ve bu konuda yasal düzenleme yapılacağı bilgisi” iletiliyor (Armutçu, 2022; TİHEK, 2022). Davacı H.Ö. “... eğitim ve öğrenim hakkında, fırsat ve imkân eşitliği yönünden haksızlık yapıldığını ve ayrımcılığa uğradığını” belirterek, ayrımcılık yasağının ihlali iddiasıyla TİHEK'e bireysel başvuru yapıyor (TİHEK, 2022: 19-20).

TİHEK, H.Ö.'yü haklı bulduğu kararını 5 Ağustos 2022'de açıklamış ve "... eğitim hakkının yıllara göre değişen yaş sınırı ile kısıtlanmasıyla, yaş temelinde ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine" oyçokluğu ile karar vermiştir (TİHEK, 2022: 20). Gençlik ve Spor Bakanlığı Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü'ne de "10 bin TL" idari para cezası kesmiştir (Armutçu, 2022). Üyelerden biri ise, "yaş kısıtlamasının yıllar arasında değişkenlik göstermesinin ayrımcılık yasağının" ihlali olmadığını iddia ettiği karşı oyuyla karara itiraz etmiştir (*a.g.e.*). Benzeri şikâyetlere de neden olan itirazı ve itirazın temelinde yatan genel yasa ve normatif dili özen etiği üzerinden incelemek gerekir. Burada burs itirazına ilişkin gerçekleşmeyen ilgilenme, hem şikâyete konu olan yönetmelik maddesi hem de TİHEK'in ayrımcılığı tanıdığı kararına yapılan itiraz açısından ele alınabilir. Söz konusu yaş ayrımcılığı, ilgilenen kişi konumundakilerden olan tüzel kişi Bakanlık temsilcisi olarak itiraz eden üyenin etik görme ilkelerini ihmallerinden doğmaktadır.

Öncelikle ilgilenen kişi olarak yasa açısından, Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın genellenmiş, soyut hukuk kurallarını işaret eden "Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu Öğrenim Kredisi Yönetmelik" hükümlerinin eğitim kredisine ilişkin "35 yaş sınırı" maddesi 35 ve 36 arasında bir fark görmesiyle ayrımcıdır. Baktığı yer bu anlamlı denemeyecek farktır; görmediği ise ihtiyaçlardır. "Gerçekten ilgilenmek ve görmek yalnızca hak ihlallerini görmek demek değil, bunların ötesine geçebilmektir" (Uygur 2013:49). Görmek için haklar retoriği üzerinden yapılan değerlendirmeler aksine görmeyi engelleyebilir çünkü hak tartışması soyut gerçekler ve çıkarımlardan yola çıkılarak yapılır. Durumlar ise kendine özgü ve ayrı ayrı benzersizdir. Soyut hak tartışmalarıyla karar vermeye çalışmak kişilerin değerini, birlik ve bütünlüklerini kendine özgüllüklerini harcamak olur (Uygur, 2013). Burada tamamıyla haklara karşı çıkmak kastedilmemektedir, "haklar dili sorunludur" yaklaşımına işaret edilmektedir (*a.g.e.*: 49).

Bu olayda başvuranın kendisi görülmemiş ve olayın etik niteliği göz ardı edilmiştir. Burs sınırına ilişkin kurum kararı, 35 yaşındaki öğrenciyi liberal ve bireyci ilkeler ışığında başının çaresine bakması gereken, yalnız bırakılmasında sorun görülmeyen, tek başına

muktedir birey olarak tasvir etmektedir. Bu bakış açısıyla görme ve ilgilenme gerçekleşmemiştir. Kararda başvuru H. Ö.'nün şahsi özelliklerine ve içinde bulunduğu toplumsal şartlara dair hiçbir gönderme bulunmamaktadır. H. Ö. yasa önünde 35 yaşında herhangi biridir. Tek sıfatı ve özelliği 35 yaşında olmasıdır. Başvuran bu anlamda sadece soyut, bağlamsallığı tanınmamış bir nüfus değeridir, bir sayıdır. Birey bu şekilde genellenip ilişkisellikten uzak değerlendirildiğinde ve görülmediğinde ilgilenme gerçekleşmez. Kişilerin tüm isimlerinin sıfatlarının üstü çizilerek sadece birer rakam olan yaşlarının öne geçirilmesi, tam olarak yüzlerinin görülmeyle açıklanabilir (Kuçuradi, 2015). Birini görmek için yüzündeki tüm unsurların bir arada görülmesi ilkesinin ihlali yaş ayrımcılığını doğurmaktadır. Yasa, *farkındalık ilkesini* de göz ardı eder. “Farkındalık, görmeyi engelleyen unsurların farkında olmaktır” (a.g.e.: 60). Yaş bağlamında görmek, örneğin, “35 yaşındakiler” diye genellenen kişilerin birbirlerinden çok farklı olduklarını açıkça fark etmektir. Yahut birey bütün bir kişi olduğu halde “30’ları”, “50’leri” şeklinde tek tek dönemlere bölündüğünde kimliğinin de bölünüp çoğaltıldığını, bütünlüğünden kopartıldığını kavramaktır. Görmek baktığımızın ayrı ayrı kişiler olmadığını aslında aynı kişi olduğunu bir anda fark etmekle gerçekleşebilir. Tek olayın tüm unsurlarını bir arada ele almadığımızda, değişkenler birbirlerinden kopuk kopuk değerlendirildiğinde, ihtiyaçları karşılayacak ilgiyi sakatlayıcı bir dağınıklık zuhur eder (a.g.e.).

İlgilenen konumundaki temsilcinin ilgili yasayı savunmak için yaptığı itiraz ise hem özerklik hem de tarafsızlık ilkelerini göz ardı etmektedir. Üye, itiraz gerekçesinde kararın ayrımcı olmadığını çünkü “ayrımcılığın ortaya çıkabilmesi için benzer durumdaki kişilere makul bir gerekçe olmadan farklı muamele edilmesi” gerekirken burada yasanın 35 yaş üstü her öğrenciyi kapsadığını belirtmiş ve şu ifadelerde bulunmuştur:

Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü cevabi yazıları ile 35 yaş üstü öğrencilere burs verilmeme gerekçesi, başarılı ve ihtiyaç sahibi öğrencilerin mali kaynaklar çerçevesinde desteklendiği, başarılı öğrencilerin 35 yaşına kadar lisansüstü öğrenimini tamamlayabilecekleri varsayımıyla bu sınırın konulduğu, [...] hayatın

olağan akışı içinde 35 yaşına gelmiş bireylerin ekonomik özgürlüğüne kavuşmuş olabileceği varsayımı ile daha fazla ihtiyaç sahibi olabileceği düşünülen yaş grubuna öncelik tanınmasını amaçlayan düzenleme ve uygulamanın objektif ve makul gerekçeleri olduğu ve meşru bir amaç taşıdığı” ile açıklanabilir (Armutçu, 2022).

Yukarıdaki gerekçelerde özerklik ilkeleri göz ardı edilmektedir. Özen etiğindeki özerklik kavramı liberalizmdeki atomik bireyin özerkliğinden farklı bir şekilde, ilgilenmekle açıklanmaktadır. Zira etik olmak için ilgilenmek, tek ve biricik olanı genellemeden görebilmek gerektiğinden ilgilenen kişinin kendi üzerinden, soyut ahlaki ilkelere göre değil de başkasıyla ilişkisi üzerinden tanımlanması önemlidir (Uygur, 2013). Özen etiğinde birey liberalizmdeki “otonom” yani “kendinden mesul, tek başına yeterli kişi” den farklıdır. Herkes hayatının belli dönemlerinde başkasının bakım ve ilgisine muhtaçtır (Kuçuradi, 2011). İlgilenilen kişiye empatiyle bakmak gerekir. Etik ilgilenen kişi de aynı şekilde ilişkiseldir, önce kendini düşünmesi salık verilen atomist bireyden farklı davranmalıdır (Held, 2006). Özellikle ilgilenme konusunda bireysellikle etik değerleri yakalamak mümkün olmamaktadır. Bireyci olmayan insan başkalarıyla ilişkileri üzerinden tanımlanır. İlişkilerdeki sorumlu konumu ahlaklı varlık olmayı da getirmektedir. Held’in (2006) bakım veren, ilgilenen kişi örneğinin ifade ettiği gibi insanlara sevgiyle ilgi göstermek içsel bir sorumlulukla ilgilidir; yani ahlaki ödev başkalarının gerçekliğiyle ilgilenmektir. İnsanın başkasını görmesi uyanık gözlerle bakması ve onun yüzünü görmesi demektir. Onun duruş noktasından bakmak demektir. Kişi, insanın değerini kendinde ve başkalarında korumakla sorumludur (Kuçuradi, 2011).

Bakanlığın ilgili yönetmelik maddesi tarafsızlık açısından da sorunludur. Özen etiğinde tarafsızlık nötr olmayı değil, katılan olmayı gerektirir. Tek durumun niteliğini görebilmek adına bakanın kendini de görünür kılması gerektiğinden kişinin tarafsız bakmaması icap eder (Uygur, 2013). Fakat burada ilgili yasa soyut tarafsızlık ve eşitlik kurallarına sığınarak kişinin ihtiyaçlarını göz ardı etmekte, kurumun ihtiyaçlarını gözetmektedir. Meta objektiflik ideası ve genellemeler ihtiyaçları ihmal eder. Soyut hukuk kurallarına göre bağlamsal değil genel geçer

olan, örneğin “herkes eşittir” gibi, evrensel hukuk kurallarıyla yola çıkmak çoğu kez kadının farklılıkları üzerinden uğradığı haksızlıklar bağlamında şahitlik ettiğimiz üzere kişilerin ihtiyaçlarını özel durum ve hikâyelerini dışarıda bırakmaktadır.

Benzer şekilde “35 yaşındaki herkes” sınırı ile eşitlik ilkesinin gözetildiği gerekçelendirilmiştir. Bu keyfi ve genellenmiş yaş sınırı eşit muamele şiarını desteklemek üzere kullanılmakta ancak en fazla “haksızlıkta eşitlik” sağlamaktadır. 35 yaş ve üzeri öğrencilerin ihtiyaçları eşit şekilde göz ardı edilmektedir. Kronolojik yaşı temel alınışıyla, bu olayda da yaş ayrımcılığı ortaya çıkmaktadır. Feminist teorinin de nesnellik anlayışına karşı çıktığı pozitivist bakış açısı ve biyolojik belirlenimcilik pek çok değişkeni, haliyle, deneyimin yarısını da dışarıda bırakır (Gannon, 1999; Mies, 1996; Ramazanoğlu, 1992). Oysa bir inşa olan yaşı “fizyolojik yaş”tan ayrıştırılması ve toplumsal analizlerle anlaşılması gerekir. Örneğin “yaşı kronolojik biçimde ayırmanın altında yaşlılıkta sağlık durumunu belirleyip ona göre bakım vermek gayesi yatıyorsa, bu ancak fakirlik ve belli yaş grubundaki yaşlıların sağlık durumları arasında sosyolojik bir korelasyon çizilerek yapılabilir” (Arber ve Ginn, 1995: 3). Aynı şekilde eğitim alanında ihtiyaçların yaşa göre kapsamı belirlenebilir. Bu da ülkedeki bir lisansüstü öğrencisinin asgari ücrete ulaşımı, hanesine giren ücret ve kişinin eğitimi tamamlamak için gereken diğer ihtiyaçları ile yaş arasında yapılacak sosyolojik bir ilişkilendirmeyi gerekli kılar.

Diğer yandan “ayrımcı muamele yoktur; ilgili madde 35 yaşındaki herkesi kapsamaktadır” itirazıyla, ilgilenen üye, tarafsızlığa aykırı biçimde, başvuran öğrenciyi, soyut nesnellik ilkesine dayanarak genellemektedir. Feminist duruş noktası kuramının da önemle vurguladığı gibi, ilgilendiğimiz konuda tarafsız kalmak meta anlatının dile getirdiği, imkânsız ve lüzumlu da olmayan bir idealdir (Ramazanoğlu, 1992). Özen etiği nesnelliği performatif bir biçimde yeniden üretir. Etik ilgilenebilmek için tarafsız izleyici olmadan tek durumun niteliğini görebilmek gerekir. Özen gösteren kişi tarafsız bakan değil, katılandır (Blum, 1994; Uygur, 2013). “Birinin yanında yer almayı seçmemek” anlamına gelen kavramın bir diğer unsuru kendi yararını gözetmemektir, kendini ön sıradan çekmektir (Uygur, 2013). Özen etiği

bağlamında tarafsızlık çıkarsızlık demektir. Burada ahlakilik vurgusu “evrenselliğe indirgenemeyecek olan teklik unsurunda, tek tek kişilere verdiğimiz karşılıklarda belirginleşir” (a.g.e.: 57). İtiraz eden üyenin soyut hukuk kurallarıyla oluşturulmuş yönetmeliğe başvurup diğer değişkenleri hesaba katmaması, ilgilenilmesi gereken öğrencinin tarafının göz ardı edilip kurumun tarafının önceliklendirilmesini getirmiştir. İlgilenen kişi başvuranın ihtiyaçlarını ve tek olayın özelliğini görmeyi, kanı ve önyargılara karşı temkinli olmayı ihmal etmiştir. Dolayısıyla TİHEK’in de gördüğü üzere ilgili madde yaş ayrımcılığına yol açmıştır.

“Farkındalık kendi hatasını ve görmeyi engelleyen nedenleri fark etmeye açık olmaktır” (Uygur, 2013: 73). Kişinin kendini merkeze alması görmeyi engelleyicidir. İlgilenen üye açısından söz konusu ayrımcılık, kendisini aradan çekmeyerek 35 yaşındaki bir kişinin imgesini evrenselleştirmenin, o yaşlardaki tanıdığı kişilerden yola çıkarak diğerlerini genelleme eğiliminin sonucu gibi görünmektedir. Ayrıca akademik süreçleri daha erken tamamlamış biri kendinden yola çıkıp erken bitirmeyi bir başarı olarak addederek başkalarının başarılarını ve zamanlarını adil ve etik olmayan bir şekilde değerlendirebilir. Bu kişi kendini referans alarak normal ve anormal kavramlarını belirlemekte ve diğerlerini dışlamaktadır. Bu durumda yaş aracılığıyla ötekileştirme meşrulaştırılmaktadır (Nussbaum 2004; Warner, 1993). Söz konusu perspektif aynı anda kişilerin zamanlarının birbiriyle yarıştırılmasına yol açar. Bağlama göre yaratılan ahlakla övünmek bencillik anlamına gelebilir. Bu bakımdan soyut ahlak kuralları ve normal addedilenin hükmü azalmakta, eksik kalmaktadır. Noddings (2002) empatiyi farklı yorumlar. Kendini başkasının yerine koyma tanımındaki empati kuranın kendini merkeze almasını eleştirir. Karşımızdaki bizden farklı hissedebilir ve onun yerine kendimizi koyduğumuzda halen kendi tarafımızdayızdır (a.g.e.:14). Bu deyim kendinden yola çıkmanın yetersizliğini, eksikliğini iyi anlatmaktadır. Tarafsızlık diğerlerini ayırarak ötekileştirmemek için kendi bilgimizle ve kendimizle kıyaslamadan değerlendirme gereği ve yetisinin değerine işaret etmektedir (a.g.e.; Blum, 1994). İtirazdaki “varsayım” ve “olağan akış” gibi muğlak, genellenmiş ve indirgenmiş ifadeler ilişkisel ve *partiküler* olmaktan uzaktır. Tek kişinin değerini, tek durumun özelliklerini fark edebilecek açık fikirlilik ve akli başındalık

kriterlerini de barındırmamaktadır. İtirazdaki gerekçelendirme dilinde ayrıca “başarılı”, “daha fazla ihtiyaç sahibi olduğu varsayılan”, “objektif” ve “makul” şeklinde geçen yargılar objektiflik iddiasına rağmen desteklenemez ve “bir kişinin fikri yargıları” niteliğindedirler. İlgilenen kendi bakış açısından bakmaktadır. Üstelik “başarılı ve ihtiyaç sahibi öğrencilerin mali kaynaklar çerçevesinde desteklendiği, başarılı öğrencilerin 35 yaşına kadar lisansüstü öğrenimini tamamlayabilecekleri varsayımıyla hareket edilmiştir.” ifadesi ile 35 yaşına kadar doktorasını tamamlamamış kişilerin başarısız olduğu ima edilmektedir.

Üyenin itirazda kullandığı ayrımcılığa ve haksızlığa neden olan dil egemen hukuk yasalarının tavrını ortaya sermektedir. Sonuç olarak başvuranın itirazlarına genel soyut kurallar çerçevesinde (bir yönetmelik ile) yanıt verilmiştir. Oysa bireyin beklediği açık fikirli bir şekilde dinlenmek, anlaşılmak ve gerçekten görülmektir. Davacı diğer 35 yaş üstü bireylerle aynı şekilde sınıflandırılmış ve tek durumunun etik niteliği ihmal edilmiştir. Toplumsal düzeyde her bireyin kendi değerli yaşamını sürdürebilmesi potansiyelini gerçekleştirmesi için gerekli yaşam koşullarının sağlanması gerekmektedir (Anderson ve Honneth, 2005). Bu yolda birbirimize ihtiyaç duyduğumuzu, kırılgan ve zarar görebilir olduğumuzu fark etmek önemlidir (Uygur, 2013). Aksi halde özerklik kişinin girdiği sosyal, kurumsal ve bireysel her türlü ilişkideki bozukluklarla yara almakta ve zayıflamaktadır. Sistemdeki çarpık uygulamalar kişinin inandığı gibi, ilgili ve ilişkisel davranmasını zorlaştırmaktadır. Bireyin ilişkiselliği yani kendiyile olan ilişkisinde başkalarının kapladığı yer kilit bir etkidir; kendine olan özgüveninin gelişmesinde belirleyicidir. Kurumların ve sistemsal tutumların kişilere değersiz hissettiren uygulamaları, bireylerin özsaygısını azaltır ve gelişimlerini olumsuz etkiler (Anderson ve Honneth, 2005). 35 yaşında akademik faaliyetlere başlama konusunda geç kalındığı suçlaması bireyin çevresindeki bakışta ve kendisine olan saygısında sarsıntıya yol açar. Kültüre yansıyan bu yasal tutumlar akademik kariyerine henüz başlamayanlar için caydırıcı dahi olabilir.

TİHEK’in yaş ayrımcılığını tanıdığı bu başvuruda, şikâyetteki muhatabın bir devlet kurumu olması bakımından taraflar gerçek kişi ve devlet iken olumlu bir sonuç elde edilmesi

mümkün olmuştur.⁵ II. başvuru’da görüleceği üzere gerçek kişiler arasındaki ilişkiler devreye girdiğinde etik ihlaller daha görünür hale gelmektedir. Şahsi ilişkilerin konu olduğu davalarda yukarıdaki başvuru için verildiği gibi olumlu bir karar görmemiz zordur. Pek çok kadının okula gidememesine, geç başlamasına ya da geç de olsa “başlayamamasına” neden olan, yaş ayrımcılığında araçsallaşmış dil ve kültüre işlemiş “geç kalma suçlaması, kınama söylemleri” gibi ahlaki toplumsal normlar bir davada engelleyici neden olarak gösterilmemektedir. Oysa itiraz eden üyenin ifadelerini incelediğimizde tüm karşı oy gerekçesi malum normlarla doludur. Mesela 35 yaşında öğrenim kredisi için yaşlı bulunmak başlı başına etik bir ihlaldir. İtirazda geçen “hayatın olağan akışı içinde 35 yaşına gelmiş bireylerin ekonomik özgürlüğüne kavuşmuş olabileceği varsayımı” gibi geleneksel bir yaş söylemi, TİHEK’in “eğitim hakkı anayasa tarafından doğrudan güvence altına alınmış bir haktır” diyerek karşı karar verdiği bakanlığın ilgili yönetmeliğindeki haksızlık ve adaletsizliğin altyapısını göstermektedir. Yaş sınırı söyleminin okula geç başlamak durumunda kalmış ya da halen başlamayı arzulayan kadınları psikolojik açıdan nasıl etkilediği ise herhangi bir davanın konusu olmamıştır, olması belki de düşünülmemiştir. Ancak öncelikle eğitim hakkı dağıtma iddiasındaki bir kurumun dilinin bizzat kendisinin haksızlık aracı haline gelmesi vurgulanarak karşı oylardaki dile itiraz edilmesi gerekmektedir. Mevcut çalışmada vurgulanması amaçlandığı üzere bu ihlalleri tespit edip etik ilkelerin kararlara dahil edilmesi önemlidir.

II. BAŞVURU: İş yerinde Yaş Ayrımcılığı Şikâyeti

TİHEK’e 16.06.2020 tarih ve 2020/378 numarasıyla yapılan ilgili başvuru iş yerinde yıldırı ve yaş ayrımcılığı gibi çeşitli ayrımcılıklarla ilgili şikâyeti kapsamaktadır. Kesişimsel etkenlerin dikkat çektiği bu davada başvuru sahibi 1961 doğumlu D.Ö.’dür. Kendisi bir hekim ve Ç. üniversitesinde anabilim dalı başkanı ve öğretim üyesidir. Başarılı bir özgeçmişe sahip olduğu halde iş yerinde dindar oluşu, emeklilik hakkını elde etmesine rağmen çalışması ve eğitimine

⁵ Ayrıca bu örnek, erkekleri de kapsayan hizmetler temelindeki burs sorununa çözüm sunulurken, ikinci başvuruda yaşlı bulunmak sebebiyle incinmenin ve itiraz hakkının ispatlanamayan ve soyut bir mesele olarak görülmesindeki yaklaşım farkını da işaret eder.

devam etmesi sebebiyle yıldırıya ve yaş ayrımcılığına uğradığını iddia etmektedir. D.Ö. daha önce ilgili üniversitenin Tıp Fakültesi Dekanlığına bir dilekçe yazarak aynı bilim dalında görev yaptığı bazı meslektaşlarının “ağır psikolojik taciz ve yıldırımlarına” uğradığını belirterek gereğinin yapılmasını, yönetimin duruma müdahale etmesini talep etmiş; dekanlık dilekçeye “soruşturma açılmasına gerek görülmediği” kararı verince D.Ö. TİHEK’e başvuruda bulunmuştur (TİHEK, 2020: 331).

D.Ö. yazılı görüşünde 2016’dan beri ilgili anabilim dalında ihtisas jürilerine alınmadığını, akademik kurulda alınan kararlardan dışlandığını ve bazı çalışma arkadaşlarıyla yaşadıkları çatışmalarla mobbinge uğradığını belirtmiştir. Ayrıca bölüm içinde ve dışında “dindar kişiliğinden, yaşından ve başarılı bir kadın hekim profili çizmesinden dolayı, şahsına karşı devam eden bir yıldırma ve karalama kampanyası” sürdüğünü ifade etmiştir (*a.g.e.*: 393). Yıldırıların bölümden gitmesi için yapıldığı iddiasıyla eğitim ve mesleki faaliyetlerine devam edebilmek için gerekli işlemlerin yapılmasını talep etmektedir.

TİHEK öncelikle başvuranın iddiasının “dayanaktan yoksun” olduğuna, kariyeri boyunca üst düzey yönetici pozisyonlarında görev aldığına, din ve cinsiyet temelindeki ayrımcılık iddialarının yeteri kadar veriyle desteklenmediği için kabul edilemez olduğuna kanaat getirmiştir ve yaş ayrımcılığının görünümüne dair genel resmi betimledikten sonra bu açıklamaya dayalı olarak şu kararı açıklanmıştır.

44.[...] işyerinde yıldırmanın, kişiyi işinden soğutmak, dışlamak, bıktırmak amacı taşıması ve bu sürecin sonunda mağdurların kendi isteğiyle işten ayrılması, emeklilik zamanı gelmeden önce çalışma hayatından çekilmesi, yasal emeklilik hakkını elde etmiş kişilerin yaş haddini beklemeden emekliye ayrılması gibi sonuçları da bulunmaktadır. Somut olayda, başvuranın yaşı ve emeklilikle ilgili hukuki durumu ile birlikte oluşabilecek potansiyel mağduriyet göz önüne alındığında başvurunun yaş temelinde ayrımcılık iddiası açısından kabul edilebilir bulunması gerekmektedir (*a.g.e.*: 396).

TİHEK “Kabul Edilebilirlik Yönünden Değerlendirme” maddeleri altında vardığı “yaş ayrımcılığı iddiası kabul edilebilirdir” sonucuna karşılık “Esas Yönünden Değerlendirme”de “yaş ayrımcılığı bulunmadığı” kanaatine varmıştır. “Başvuranın yaş temelinde ayrımcılık sebebiyle işyerinde yıldırmaya uğradığı iddiasının gerçekliğine ilişkin kuvvetli emareler ve karine oluşturan olguların varlığını yeteri kadar ortaya koyamadığı” sonucuna ulaşılmıştır (a.g.e.: 403). 3. maddede ise başvurana yaş temelinde ayrımcılık bağlamında “ayrımcılık yasağı ihlali yapılmadığı” kararı verilmiştir. Son olarak TİHEK kurumu ve muhatap rektörü 6701 sayılı iş yerinde yıldırmaya ilişkin kanunun “Yüksek Öğretim Kurumları Yöneticilerinin Uyacağı Etik ve Değerler” altındaki “Saygınlık ve Güven” maddesine “azami özen” göstererek daha etik davranmaya çağırmıştır (a.g.e.: 403). Uyuşmazlık gerçek kişiler arasında ve hak temelli olduğunda yaş ayrımcılığının ispatlanmasının zor olduğu açıktır. Burada davacıya sadece uğradığı mobbingin ve yaş ayrımcılığının iddia edilebilir olduğu hakkı verilmiştir.

II. başvurunun Feminist Özen Etiği ve Etik Görme İlkeleri Üzerinden Analizi

I. başvuru kapsamında tartışılan ihlallerin çoğu II. dava için de geçerlidir. Ancak bu davayı özellikle şikâyetle içkin kişisel çatışmalar ve yaş ayrımcılığının tanınmaması kararı sebebiyle yaş ayrımcılığının özellikle sosyal ilişkilerdeki görünümleri açısından *farkındalık* ilkeleri (*aklı başındalık, açık fikirlilik, tek olayın etik niteliğini görme*) kapsamında ele alacağım.

Farkındalık yukarıda bahsedildiği gibi adaletsizliği görmek için evvela görmeyi engelleyen unsurları fark etmektir (Uygur, 2013). Yaş araştırmacısı Tay McNamara ile gerontoloji alanında uzman sosyolog John Williamson (2019) ortak çalışmalarında yaş ayrımcılığının boyutlarının anlaşılamadığını vurgularlar. Yaşçılık büyük ve açık simgelerdense, örneğin “eskimoların kabilenin yaşlananlarını buz üzerinde ölüme terk etme geleneği gibi ikonik bir imge ile açıkça gösterilmesi beklentisine karşın günlük hayatta kendini daha küçük detaylarda ele verir” (Gullette, 2010; Savishinsky, 2000, akt. McNamara ve Williamson, 2019: 1). Ayrımcılık herkesin bildiği ancak sessiz kaldığı huzursuzluk anlarında belirgin hale gelir. McNamara ve Williamson bunu “odadaki fil” metaforuyla ifade ederler

(2019: 1-2). Yaş ayrımcılığı herkesin ağırlığını hissettiği fakat üzerine konuşmaya çekindiği odadaki fildir. Büyük jestler ya da haksızlıklarla görünür olana kadar teşhis edilememektedir, oysa ayrımcılık detaylarda ve örtüktür. Kültürde ve sosyal kurumlarda sıklıkla cereyan eden yaş ayrımcılığının yaygınlığının nedeni bu tahakküme gerektiği kadar itiraz edilmeyip tepki gösterilmemesinde, mevcut önyargıların bir fil değil de fare gibi algılanmasında yatmaktadır (McDonald ve Levy, 2016). Bu eğilim de akla feminist teori kazanımlarından özel olanın/alanın politikliği açılımını getirmektedir (Hanisch, 1969). Yaş ayrımcılığı, aynı şekilde eleştirilip eşitsizliğin ortaya serilmesi gereken, kadınların sorunlarının küçültülerek itildiği özel alan meselelerinden biridir. Hem kamusal hem sosyal ve yakın (hatta özel) ilişkilerde cereyan eden akut bir sorun olarak yeniden tanımlanmalıdır.

TİHEK D.Ö.'nün yaş temelinde ayrımcılık sebebiyle işyerinde yıldırmaya uğradığı iddiasının gerçekliğine ilişkin “yeterli kanıt ve karinelerin ortaya konamadığı” sonucuna ulaşmış ve bu nedenle “yaş bağlamında ayrımcılık yasağı ihlali yapılmadığı” kararına varmıştır (2020: 403). İlgili başvuruda yaş ayrımcılığını ispat zorluğu görmeyi engelleyen başat sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrımcılık açık ve somut uygulamaların yanı sıra çoğu zaman sosyal normlar, üstü örtük pratikler ve söylemle işletilmektedir (Hockey ve James, 1993; Woodward 1991). Ayrımcılık bir eylem olmasının yanı sıra ayrıma uğrama ve dışlanma ile ilişkili duygular içerir. Üstelik fiziksel zararın psikolojik zarardan önde tutulduğu, somut bir hareketin sözden daha ağır sayıldığı sosyal bilimlerde sıkça tartışılmaktadır (Ahmed, 2015; Gay, 1999). Başvuru metninde bu konuda bir açıklama olmadığından D.Ö'nün neden ayrımcılık hissettiğini tam olarak bilemiyoruz. Tutanakta yalnızca “ayrımcılık ispatlanamamıştır” ifadesi bırakılmıştır. Oysa duruş noktası ve özen etiği perspektifini haiz bir yasa uygulayıcı ya da ilgilenen kişi bu durumda başvurucuya kişisel deneyimlerini sorar; konuya bağlamsal olarak yaklaşıp meseleyi genellemeden anlatıdaki kişisel detaylar ile söyleme gömülü anlamlara odaklanırdı. Fakat görüşmecinin ilgili hususta ifadesine başvurulmadığını görüyoruz. İlgilenenin bu noktada görecelikten kaçınması muhtemeldir. Ancak özen etiği açısından ifade edilmeyenlerin ifade edilmesini harekete geçirecek tam olarak böyle bir ilgilenene ihtiyaç vardır. Aynı hatta, başvuran da bu perspektiflerden bakınca

deneyimini ifade zemini olduğunu bilse, maddi bir hasara yönelik kanıt ispatındansa ayrımcılığı hissettirildikleri üzerinden anlatabileceğini, hissetmeye hakkı olduğunu düşünebilirdi. Kısaca tutanaklarda iletişimdeki tikanıklıklara ve hislere dair detay olmaması dahi sosyal alandaki yaş eşitsizliğinin hukuka yansımadağı argümanını desteklemektedir. Bu durumda detayları her ne kadar bilmesek de yaşçılık literatürü ve çevremizde gözlemlediklerimiz ayrımcılığı ifade etmenin zor olduğunu yorumlamamıza yardımcı olacaktır.

Özellikle gerçek kişilerin uyguladığı yaş ayrımcılığını ispat zordur çünkü günlük konuşmalarda rastladığımız ayrımcılıkların yüksek sesle deşifre edilmesine veya hukuka konu olmasına kani değiliz. Böyle bir eğilim ve norm henüz yoktur. Asimetrik sohbetlerdeki “hiç yaşı göstermiyorsun” söylemi, yaşa şaşırma, iş yerinde oda arkadaşlarıyla yaştan bahsedilip yaştan hesaplanması, kişiler arasında en büyük/küçükün kim olduğunu tespiti, yaş beyanına verilen tepkiler, gülünmesi, göz devrilmesi gibi detaylarda hissedilebilen dışlanma yüksek sesle ifade edilmemektedir. Bunlar kişilerin kendilerinin dahi farkında olmayabileceği, açıklanmasına alışık olmadığımız ötekileştirici ve ayrımcı tutumlardır çünkü üzerine alınma, hassas davranma ve duygusal bir tepki verme şeklinde yorumlanabilir. En iyi ihtimalle ise şakadan anlamamaktır; kompleksli kişilik emareleridir. Ayıran, küçümseyen değil de ayrımı dillendiren “yaşı büyütmüş” olur. Gulette’nin ifade ettiği üzere “mizah nefret söyleminin son sığınağıdır” (2015: 23). Yine kadınsı bulunmaları sebebiyle özel alana itilen ve önemsenmeyen, utanma ve çekinme duygularının yanında şakadan anlamamakla suçlanmak gibi ince bir düzeyde işleyen baskılar ayrımcılığın görülmesini ve harekete geçmeyi engellemektedir. Bahsi geçen ayrımcı tavırlar ardında sözü karşılamayan, yerine oturmayan jestler; ortamı bozan bir enerji; niyet uyumsuzluğu olan bir negatiflik ve iç huzursuzluğu bırakmaktadır. Şüpheyi yaklaşmamız gereken nokta tam da bu huzursuzluk veren pürüzlü hattır.

Özen etiği adaletsizliği çözmek için duyguları tanırken bu tutum ve normlar, kamusal alanda⁶ ve pozitif hukukta pasif şiddet, dışlanma, varlığının değillenmesi gibi duygular önceliklendirilmediği için, ikinci kararda da etik açıklar yaratmıştır. D.Ö.'nün başvurusuna karşı çıkan kararda ayrımcılık soyutluğu sebebiyle tanınmamıştır. Dolayısıyla bu davanın nesnellik iddiasıyla hareket eden pozitif hukukta bir karşılığı yoktur. Şahsi mutsuzluk iddiasının adalet hukukunda bir karşılığı yoktur. Oysa bu mutsuzluğun nedenleri somuttur. Egemen ahlak kuralları yaş ayrımcılığı tezahürlerine karşı “alınganlık, duygusal ve idrak dışı” yaklaşımı getirebilirken feminist teori ve özen etiği bu duygulara değer verir. İlişkiler bu duygularla doludur. Tüm bu ilişkilerden yükselen ahlaki meselenin göz ardı edilmesini eleştiren Held bunların özen etiği bağlamında değerlendirilmesi gereğinin altını çizer (2006, 2014). Buradaki ayrımcı tavır, söylemde ve jestlerdeki özensizlik, öznel ve şahsi bir karakter sorunu olarak addedilmemelidir. Karakter gelişimi erdem etiğinin konusudur. İkisi de ahlaki değer ve (soyut ahlaki kurallara değil) somut pratiklere odaklandığı için özen etiği ve erdem teorisi birbirine benzerler. Özen etiği aynı zamanda bir erdem olabilir ancak erdem etiğinden farklıdır. Özen ilişkilere vurgu yaparken erdem karakterin gelişimi ve ideal karakterle ilgilenir (Noddings, 2002). Yaşa yönelik kınama gibi tepkileri karakterden ayırmak önemlidir. Etkisini değerlendirebilmek ve karşılığını verebilmek için özen ilişkisi çerçevesinde kamusal bir meseledeki etkenlerden birinin etik bir ihlal şeklinde yorumlanması gerekir.

Held'e göre doğru olanı yorumlamaya katkılarının yanında her hissin değerlendirilmesi gerekmemektedir. Evrensel ahlakın yücelttiği safi rasyonellik ve akıl merkezli yorumlamalar eksiktir; ancak hislerin de geliştirilmesi gerekir (1980, 2006). Duygular ve empati geliştirilemediği noktada aksi sonuçlar doğurabilir. O halde duygulara hem öncelik verilmeli hem de duygular ölçülmelidir (Held, 1980). Bu noktada feminist özen etiği ve soyut hukuk

⁶ Başvuruya ilişkin dikkat çeken diğer bir konu özel alan meselesidir. II. Başvurunun kabul edilmemesinde şikâyeteye konu kişisel çatışmalar dolayısıyla yaş ayrımcılığının da bir özel alan sorunu olarak addedilmesi rol oynamış görünmektedir. Evrensel ahlak teorileri ve özen etiğinin önemli bir farkı, özel alan ve kamusal alan ayrımının uygulamalarına dayanmaktadır (Held, 2006). Özel alandaki sorunlar kamusal alandan devletin giremeyeceği mahiyette konular şeklinde dışlandığında özellikle kadın meselelerinin hukuka konu edilme değerleri de aynı şekilde azalır.

kurallarıyla yola çıkılan yargılamaların birbirinden ne kadar farklı olabileceğinin yansımalarını görüyoruz. Öznelliğe feminist perspektiften bakıp öznel olana da adalet hakkı tanıdığımızda (elbette koşulsuzca hak dağıtarak değil ancak kendi dinamikleri içinde eşit yargılanma fırsatı tanıdığımızda) ayrımcılık öznel de olabilen somut bir tavidir. Dolayısıyla soyut değil somut bir yargıyla değerlendirilmelidir. Şaşırma, kınama, küçümseme, göz devirme gibi duygu ve tavırlar kişisel ve ispatlanamaz algısıyla norm kılındığı için yaşa verilen tepkiler de yargılanamaz, ölçülemez kategorisinde değerlendirilmektedir. Oysa görmeyi bilirsek, öznel olmayan somut bir biçimde tarafsızca ortadadırlar. Asıl mesele tek durumun etik niteliğini görmek; kesip gözden çıkarmadan detaylarla uğraşmayı seçerek sıkı bir düğümü açar gibi (Kuçuradi, 2013) ince ince, yumuşak hareketlerle, gereken hamleyi bekleyerek ve özenle bakabilmeyi bilmektir.

O halde etik bir değerlendirme için soyut temelli kararlarda ihmal edilen eksiklikleri, “yaşa şaşırma” gibi, fare sanılan fil etkisindeki edimleri görmek fark yaratacaktır. Yaş ayrımcılığının ilanıyla somut bir görünürlük kazanması hem muhatabın hem de hukukun ayrımcılığı tanımasını sağlayacak; adaletin gerçekleşmesine yardımcı olacaktır. Yaş ayrımcılığı sorununu daha fazla duyurmak için özellikle sosyal ilişkilerdeki ayrımcılığı ifşa etmek gerekir. Yaşa etik bir ilgi göstermek elzemdir. Hissedileni ifade etmek ve adaletsizliğe itiraz etmek etik birer eylemdir.

Sonuç

Yaş ayrımcılığı yalnızca nüfusun istatistiki değeriyle kaynakların dağılımına ilişkin ve ileri yaştakileri ilgilendiren bir hizmetler sorunu, ilişkiler boyutuyla ise sadece bir özel alan meselesi gibi görülmektedir. Ancak günlük hayat içinde yaygın olmasına rağmen yok sayılan ya da müdahale edilmeyen bu ayrımcılık hizmetlere ilişkin izlendiği gibi aynı anda haklar temelinde tartışılması gereken özel alana hapsedilmiş cinsiyetçi bir kamusal ve sosyal alan sorunudur.

Örneklenen başvurularla ilgili alınan kararlara baktığımızda I. başvuruyu kabul edip II. başvuruyu karine isteyerek kabul etmeyen pozitif hukukun kamusal alanda ve özel alandaki ayrımcılığın etkisini farklı biçtiğini görüyoruz. Pozitif hukuk kişileri öncelikle özgürlükçü ve atomik özneler olarak ele alarak fırsatlara ulaşma aşamasında yalnız bırakmaktadır. İlişkisellik içinde hareket etmediği ve tekil deneyim ile farkları önceliklendirmedeğinde ise soyut bir yaş sınırı engeliyle, bireyin gerçek ihtiyaçlarına kör kalmakta ve gereken ilgiyi gösterememektedir. Alınan kararlar ile yapılan itirazlarda açığa çıkan egemen yaş algısı ve yaşa dair normatif uygulamaların mantığındaki sakatlıklar yani aklı başında ve açık fikirli bir bakıştan yoksunluk ise tek durumun etik niteliğinin fark edilememesine yol açarak ayrımcılığın çepeçevre görülüp değerlendirilmesini güçleştirmektedir.

TİHEK gibi kurumların ayrımcılık şikâyetlerine ilişkin idari para cezası ve tavsiye niteliğinde kararlar verebilmesi önemli bir gelişmedir. Ancak bu kararların suç ceza mahkemelerine taşındıktan sonraki süreçleri, adli yargıdaki bağlayıcılıkları da önemlidir. Bu sebeple adaletin tam tecellisi için kamudaki yaş düzenlemelerine ve toplumsal alandaki yaş ayrımcılığına ilişkin kararlara özen etiği perspektifi dahil edilmelidir.

Hukukta adaleti sorgulamak etik bir bakış açısı gerektirir. Adalet sağlamak üzere görmek etik bir mesele olduğu için soyut hukuk kurallarının ve araçlarının hâkim olduğu adli sistemde görme eksik kalır. Özen etiği kavramsallaştırmaları söz konusu eksiğe cevap vermek üzere geliştirilmiştir. Bunun yanı sıra görmek ve özenle ilgilenmek için değer ve değerler bilgisi şarttır. Yaş ayrımcılığına ilişkin hukuki uygulamalar ise kısmen bu değerleri göz ardı etmektedir. Marjinalleştirilmiş grupları ve özellikle kadınları misliyle etkileyen, dile ve kültüre sinmiş yaş norm ve algısını değiştirebilmek için tek tek farklı deneyimlere kulak vererek (Harding, 1996) yaş ayrımcılığını feminist özen etiği değerleriyle anlamak büyük bir önem taşımaktadır. Dolayısıyla yaş ayrımcılığındaki etik ihlalleri tek olaydaki etik özelliği görebilmek gibi özen etiği değerlerini benimseyerek ayrımcılığa yakından bakmak esastır.

O halde hukuk yoluyla topluma yansıması umuduyla etik şartları sağlamak için yaşlı köpeğin yeni numaralar öğrenebileceğini görmek gerekir. İçine düştüğümüz anlatıları unutup istisnaların istisna olmadığını, kaideyi bozduklarını anlamak ve bildiğimizi sandıklarımızı yeniden öğrenmek gerekir. Böylelikle failin tek rakamla üstü çizilmiş diğer özellikleri, adı ve diğer sıfatları, onu öbür canlılardan ayıran her şey görünür hale gelecektir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. (2015) *Duyguların Kültürel Politikası*. Çev. S. Komut. İstanbul: Sel.
- Arber, S. & Ginn, J. (1995) *Connecting Gender and Ageing: A Sociological Approach*. Buckingham: Open University Press.
- Anderson, J. & Honneth, A. (2005) *Autonomy, Vulnerability, Recognition, and Justice*. Christman, J. ve Anderson J. haz. *Autonomy and the Challenges to Liberalism* içinde. New York: New Essays: 127-49.
- Blum, A. L. (1994) *Moral Perception and Particularity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Butler, E. R. (1969) Başka Bir Yobazlık Biçimi: Yaşçılık. *The Gerontologist*, 9(4): 243-46.
- Bytheway, B. (1995) *Ageism*. Buckingham: Open University Press.
- CEİD (2020) *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği İzleme Raporu 2021-2022*. [online] Erişim adresi: <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/turkiyedetoplumsalalcinsiyetesitliginiizlemeraporu20212022p> <https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/2121> (Erişim tarihi: 26 Ağustos 2023).
- Cohen, D. H. (2009) Keeping an Open Mind and Having a Sense of Proportion. *Cogency*, 1(2): 49-64.
- Friedan, B. (1983 [1963]) *Kadınlığın Gizemi*. Çev. T. Mertoğlu. İstanbul: E yayınları.
- Gannon, L. (1999) *Women and Aging: Transcending the Myths*. Londra: Routledge.
- Gay, W. C (1999) Two Linguistic Violence. Curtin, D. ve Litke, R. haz. *Institutional Violence* içinde. Amsterdam-Atlanta: Brill Rodopi: 13-34.
- Gilligan. C. (1982) *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Harvard University Pres.
- Gulette, M. M. (2015) Aged by Culture. Twigg, J. ve Martin, W. haz. *Routledge Handbook of Cultural Gerontology* içinde. Chicago: University of Chicago Press: 21-8.
- Harding, S. (1996) Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı? Çakır, S. ve Akgökçe, N. haz. *Farklı Feminizmle Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* içinde. İstanbul: Sel Yayıncılık: 34-48.

- Hart, H.L.A. (2012) *The Concept of Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Held, V. (2006) *The Ethics of Care: Personal, Political, and Global*. Oxford University Press: Oxford. <https://archive.org/details/ethicsofcarepers00held/page/10/mode/2up>
- Held, V. (1980) Ethics. *Social Research*, 47 (4): 635-48.
- Hockey, J. & James, A. (1993) *Growing Up and Growing Old: Ageing and Dependency in the Life Course*. Londra: Sage Publications.
- Kuçuradi, İ. (2003) *İnsan ve Değerleri*. Ankara: TFK.
- Kuçuradi, İ. (2011) *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*. Ankara: TFK.
- Kuçuradi, İ. (2015) *Etik*. Ankara: TFK.
- Marx, K. (1990) *Capital: A Critique of Political Economy*. Vol. 1. Çev. B. Fowkes. New York: Penguin.
- McDonald, J. L. & Levy, S. R. (2016) Ageism in the Workplace: The Role of Psychosocial Factors in Predicting Job Satisfaction, Commitment, and Engagement. *Journal of Social Issues*, 72 (1): 169-90.
- McNamara, T.K. & Williamson, J.B. (2019) *Ageism: Past, Present, and Future*. New York: Routledge.
- Mies, M. (1996) Feminist Araştırmalar için bir Metodolojiye Doğru. İlyasoğlu, A., Çakır, S.ve Akgökçe., N. haz. *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem içinde*. İstanbul: Sel Yayıncılık: 48-64.
- Noddings, N. (2002) *Starting at Home: Caring and Social Policy*. California: University of California Press.
- Nussbaum, M. C. (2004) *Hiding from Humanity: Disgust, Shame, and the Law*. New Jersey: Princeton University Press.
- OHRC (2021) *Ageism and Age Discrimination Fact Sheet*. [online] Erişim adresi: <http://www.ohrc.on.ca/en/ageism-and-age-discrimination-fact-sheet>. (Erişim tarihi: 27 Haziran 2021).
- Palmore, E.B. (1999) *Ageism: Negative and Positive*. New York: Springer.
- Ramazanoğlu, C. (1992) On Feminist Methodology: Male Reason versus Female Empowerment. *Sociology*, 26 (2): 207-12.

Ramazanoğlu, C. & Holland, J. (2002) *Feminist Methodology: Challenges and Choices Can Feminists Tell The Truth?* New York: Sage Publications.

Sarıpek, D. B. (2017) “Hak Temelli” Sosyal Politikadan “Hayırseverlik Temelli” Sosyal Politikaya Geçişte Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü. *İnsan ve İnsan*, 4(11): 81-99.

Tufan, İ. (2003) *Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmak*. İstanbul: Anahtar Kitaplar.

TÜİK (2021) *İstatistiklerle Yaşlılar 2020*. [online] Erişim adresi: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İstatistiklerle-Yaslılar-2020-37227> Erişim tarihi: (9 Mayıs 2023).

UN (2019) *World Population Ageing 2019*. [online] Erişim adresi: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Report.pdf](https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Report.pdf) (Erişim tarihi: 26 Ağustos 2023)

UNFPA (2020) *Measure What You Treasure: Ageism in Statistics*. New York: United Nations Population Fund.

Uygur, G. (2013) *Hukukta Adaletsizliği Görmek*. TFK: Ankara.

Warner, M. haz. (1993) *Fear of a Queer Planet: Politics and Social Theory*. Londra: University of Minnesota Press.

Wylie, A. (2003) Why Standpoint Matters. Figueroa, R. ve Harding, S. haz. *Science and Other Cultures: Issues in Philosophies of Science and Technology* içinde. University of British Columbia: Routledge: 26-48.

Woodward, K.M. (1991) *Aging and Its Discontents: Freud and Other Fictions*. Bloomington: Indiana University Press.

Wright, G. C. (2022) *Yaşlılık ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması*. Ankara: CEİD Yayınları.

KARARLAR:

Armutçu, O. (2022) *Doktora Kredisinin 35 Yaşa Takılması Hak İhlali*. [online] Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/oya-armutcu/doktora-kredisinin-35-yasa-takilmasi-hak-ihlali-42123390> (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2023).

Bayram, D. (2017) *İnsan Hakları Mahkemesi Kararı: Cinsiyetçilik ve Yaşçılık*. [online] Erişim adresi: <https://bianet.org/kurdi/biamag/189380-insan-haklari-mahkemesi-karari-cinsiyetcilik-ve-yascilik> (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2023).

ECHR (2017) *Key Cases 2017*. [online] Erişim adresi: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Cases_list_2017_ENG (Erişim Tarihi: 19 Mayıs, 2023).

HUDOC (2017) *Case of Carvalho Pinto De Sousa Morais v. Portugal*. [online] Erişim adresi: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22appno%22:%5B%2217484/15%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-175659%22%5D%7D> (Erişim Tarihi 19 Mayıs 2023).

TİHEK (2022a) *Yaş Temelinde Ayrımcılık Raporu* [online]. Erişim adresi: <https://www.tihek.gov.tr/kategori/pages/yas-temelinde-ayrimcilik> (Erişim tarihi: 19 Mayıs 2023).

TİHEK (2022b) *Ayrımcılık Yasağı Kararları (2018-2020)*. Yıldız, E., Didinmez, M.A. ve Dikmen., G. haz. Ankara: TİHEK. <https://www.tihek.gov.tr/public/pdf/files/vfqfm4.pdf>